

Vaikkei teos kykenekään vastamaan koronapandemian pitkäkallisiin vaikutuksiin, antaa se joka tapauksessa hyvän pohjan keskustelulle ja jatkotarkasteluille koronan tuomista lyhyt- ja pitkäaikaisista muutoksista. Teos voisi helppolukuisuutensa vuoksi sopia myös opiskelijoiden oheislukemistoksi esimerkiksi työelämän tulevaisuutta pohdittaessa.

Mari Anttila

Vapauden tuli ja kovien aikojen välttämättömyydet

Slavoj Žižek: *Freedom: A Disease Without Cure*. London: Bloomsbury, 2023, 320 s. ISBN 978-1-3503-5712-9

Jan Rehmman: *Deconstructing Postmodernist Nietzscheanism*: Deleuze & Foucault. Chicago: Haymarket Books, 2023, 329 s. ISBN 978-1-64259-917-6

Arto Noro kirjoitti *Sosiologiassa* (4/2000) aikalaisdiagnoosista sosiologisen teorian kolmantena lajityyppinä. Hänen mukaansa aikalaisdiagnoosille on ominaista ymmärrys, oivallus ja visio. Se esittelee tulkinnan, josta meillä on vain aavistus, sekä antaa lukijalle näkemyksiä ja on

kantaaottava. Noron mielestä aikalaisdiagnostiset esitykset on kirjoitettu kielellä, joka tavoittaa myös tutkimusmaailman ulkopuoliset tahot kuten vaikkapa politiikan toimittajat.

Kirja-arviossani tarkastelen kahta teosta. Ensimmäinen on slovenialaisen Slavoj Žižekin *Freedom: A Disease Without Cure*. Žižek on jatkuvasti tulkintaansa kehittävä filosofi ja politiikan teoretisoija. Hän on myös supertuottelias: esimerkiksi vuosina 2022–2024 häneltä ilmestyi ainakin seitsemän englanniksi käännettyä monografiaa. Hän on tunnettu myös akateemisen maailman ulkopuolella, esimerkiksi median kulttuuridebateissa, joissa aiheina on esimerkiksi kapitalismin loppu, vasemmiston kriisi ja uuskommunismi. Toinen arvioitava kirja on tutkimusmaailman ulkopuolella tuntemattoman hollantilaisen Jan Rehmmanin *Deconstructing Postmodernist Nietzscheanism: Deleuze & Foucault*. Rehmman oli aluksi teologian tutkija siirtyen sittemmin yhteiskuntatieteiden teorian historian ja ideologiatutkimuksen kentille. Edellä mainittu kirja käsittelee 1800-luvulla vaikuttaneen saksalaisen filosofin ja esseistin Friedrich Nietzschen vaihteittain muuttuneita käsityksiä ihmisestä ja historiasta. Rehmman kumoaa monia mielestään virheellisiä Nietzsche-tulkintoja. Tältä osin

kritiikin kohteita ovat eräät postmoderneiksi nimettävät tulkinnat (esim. Baudrillard ja Lyotard). Toisaalla Rehmman kannattaa eräitä Nietzschen ajatusten jatkokehittelyjä (esim. Deleuze ja Foucault).

Miksi käsittelen tässä yhteydessä tätä Rehmmanin teosta, joka ei ole aikaisdiagnoosi eikä ole muutenkaan rinnastettavissa aiemmin mainittuun Žižekin kirjaan? Miksi valitsin arvion kohteeksi tämän parivaljakon?

Valintaani on neljä syytä. Ensinnäkin nykyajan teoriahistoriallisessa aatekeskustelussa sekä Nietzschen ajattelu että monet 1900-luvun lopun postmodernistiset puheenvuorot näyttävät herättävän uutta kiinnostusta. Tähän keskusteluun Rehmmanin kirja liittyy suoraan ja Žižekin kirja epäsuorasti. Rehmman lähestyy problematiikkaa korostamalla sitä, että hänen tulkintansa eroaa sekä 1980-luvun että 2020-luvun monista Nietzschen teorioiden tulkinnoista. Esimerkiksi erityisen kritiikin kohteena ovat postmoderneiksi luettavat Jean Baudrillard ja Jean-Francois Lyotard. Rehmmanin mielestä nämä eivät ota riittävästi huomioon Nietzschen ajattelun niitä vaiheita, joissa eettinen argumentointi, hyvän ihmisen ja paremman maailman etsintä korvaavat aiemman syvän pessimismin ja arvottomuu-

den korostuksen. Tätä vaihetta ilmentävät teokset *Iloinen tiede* (1963/ alun perin 1882), *Näin puhui Zarathustra* (2008/ alun perin 1883–1855) ja *Moraalin alkuperästä* (1969/ alun perin 1887). Samalla Rehmman polemisoii niitä "vasemmistolaisia tulkintoja", jotka näkivät viime vuosisadan lopussa nietzscheläisessä ajattelussa edistyksellisyyttä sekä auttoivat irtautumaan suurten teorioiden kuten marxismi-leninismien ja valistuksen autoritaarisesta ja fundamentalistisesta painolastista. Rehmmanin kritiikki suuntautuu myös edelleen elävään uusliberalismin ideologiseen tarinaan, johon hän näkee Nietzschea vaikuttaneen. Uusliberalismin mukaan emme voi suunnitella ja kehittää yhteiskuntaa, koska markkinoiden säätelevä politiikan toimin tulee rajata vain uskapitalismin vapaan ja suotuisan toiminnan turvaamiseen. Markkinavoimia, kuten (yli)ihmisen tahtoa Nietzschea ajattelussa, ei saa padota. Edellä minimuotoisesti kuvatusta kritiikistä huolimatta Rehmman näkee eräissä Nietzschea ideoissa ja teorioissa ainesta lisätä ymmärrystä nyky-yhteiskunnan rakentumisesta ja vallasta. Ranskalainen Gilles Deleuze esitti useissa kirjoituksissaan, että Nietzschea kritiikkiä George Wilhelm Hegelin totalisoivaa historiallisen edistyksen teoriaa kohtaan tulee tukea, vaikkapa brittiläisen

David Humen empirismin ja ranskalaisen Henri Bergsonin vitalismista omaksuttujen välineiden avulla. Rehmmanin mielestä ranskalaisen Michel Foucaultin seksuaaliteetin historian, biopolitiikan ja etiikan erittelyt ovat soveltaneet Nietzschea ideoita hedelmällisesti. Žižek ei kirjassaan tarkastele välittömästi Nietzschea. Tämä ei ole yllättävää, sillä hän katsoo ajattelunsa perustuvan kolmeen peruspilariin, joita ovat Georg Wilhelm Hegelin filosofia, ranskalaisen Jacques Lacanin psykoanalyysi ja kommunismi. Näistä etenkin hegeliläinen filosofia ja monet kommunistiset aateversiot suureksi osaksi vastustavat Nietzschea ajatuksia.

Toinen peruste arviointini suuntaamiseen on se, että sekä Žižekin *Freedom* että Rehmmanin *Deconstructing Postmodernist Nietzscheanism* edustavat paitsi aikalaistiagnostiikkaa myös ideologiatutkimusta, joka on saanut uutta huomiota muun muassa tänä vuonna julkaistun Thomas Pikettyn *Pääoma ja ideologia* -teoksen ansiosta. Rehmman on aiemmin tehnyt kirjassaan *Theories of Ideology: The Powers of Alienation and Subjection* (2014/ alun perin 2013) seikkaperäisen retken ideologiatutkimuksen maailmaan. Tässä tekstissä hän nostaa esiin suuntaviivoja, joita

hän mukaansa tulisi noudattaa ideologioiden yhteiskunta-teoreettisessa tutkimuksessa. Ohjelman hän nimeää yksinkertaisesti "ideologiakriittiseksi" (*ideologie-critique*). Tätä ohjelmaa Rehmman on soveltanut arvioitavassa kirjan viimeisessä luvussa *Governmentality Studies, or the Reproduction of Neoliberal Ideology*. Žižekin tuotannosta suomalaisille sosiologeille lienee tunnetuin *Ideologian ylevä objekti* (2005/ alun perin 1989). Tässä käsiteltävä Žižekin kirja *Freedom* puntaroi moniulotteisesti vapauden luonnetta. Vapaushan on hyvin ideologinen termi, joka on osaltaan kirvoittanut monia ideologisia väittelyitä, poliittisia kamppailuja ja sotiakin.

Kolmanneksi sekä Žižekin että Rehmmanin teokset, osin välillisesti, luotaavat nykymaailman kaikkialle tulvivaa riski- ja kriisitietoisuutta. Suomalaisessa sosiologiassa riskejä ja riskiyhteiskuntaa analysoitiin 1970–1990-luvuilla vilkkaasti. Ympäristökriisin, sotien ja ennen muuta koronapandemian takia kriisi- ja vaarapuhe on yhteiskuntakeskustelussa uudelleen korostunut kuluvana vuosikymmenenä. Yhteiskuntateoriassa ja sosiologiassa sitä ei voi sivuuttaa. Žižekin kirja *Freedom* ei kriisejä juurikaan eksplisiittisesti käsittele. Sen sijaan hän on esityksessään *Pandemia!* kehittänyt edellä mai-

nitussa teoksessa muovaamaa Hegelin ja Marxin dialektiikkaa ja soveltanut sitä pandemioiden käsiteelliseen haltuunottoon. Rehmannin erilaisia Nietzsche-tulkintoja arvioiva kirja ei sekään nosta riskejä ja vaaroja suoraan etummaisiksi kohteikseen. Mutta Rehmannin "ideologiakritiikillä" saattaisi olla tässäkin yrityksessä metodologisesti hyödynnettäviä näkökulmia.

Neljäs peruste arvioida näitä kirjoja samassa esityksessä on kirjoittajien esitystapojen kiintoisa erilaisuus. Oletan tämän kiehtovan yhteiskuntateorian tutkijoita ja opiskelijoita. Esimerkiksi voi pohtia sitä, miten painottaa suurten teoreetikkojen alkuperäisteosten opiskelua suhteessa reaalisen tutkimuksen kommentaattorien – vain varovaisesti uutta ja omaa teoriaa synnyttävien – tutkijoiden tuotantoon perehtymiseen. Samalla kirjat toivottavasti saavat lukijan erittelemään ensinnäkin sosiologian ja filosofian suhdetta sekä toiseksi sosiologian ja politiikan teorian keskinäistä yhteyttä.

Mitä mieltä Žižek ja Rehmann ovat yksilöiden ja sosiaalisten ryhmien vapaudesta ja niiden omasta tahdosta sekä sitä, miten he mieltävät yhteiskunnalliset välttämättömyydet ja historiallisen kehityksen? Rehmann ei tarjoa lukijalleen selkeää ja

julkituotua jäsenystä subjektiiviteetista ja ihmisten tahdosta. Hän ei myöskään arvioitavassa kirjassa tarkastele ihmiskunnan riskejä. Hänen kehittämä ideologiakriittinen dekonstruktio tarjoaa kuitenkin välineen kamppailla välttämättömissä oletettuja yhteiskunnallisia tendenssejä ja uhkia vastaan. Rehmannin esitys kritisoi kynnisyttä ja luo tietoisuutta "mahdollisesta – nykyistä paremmasta – maailmasta".

Aikalaisdiagnoosinsa finaalisissa *The Four Riders of the Apocalypse* Žižek sen sijaan tukeutuu Raamatun Ilmestyskirjan näkyyn maailman tuhosta, jonka neljä ratsastajaa tuovat. Ensimmäinen on "nälkä". Ravinto ei riitä edelleen rajusti kasvan maapallon väestön ylläpitämiseksi. Toinen ratsastaja on "sota". Ihmiskunta romuttuu globaalien sotien aiheuttamana. Kolmanneksi ihmiskunta luhistuu "epidemioiden" takia. Neljäs on yksikertaisesti ratsastaja nimeltä "kuolema". Tämä on finaalin viimeinen vaihe eli totaalin maailmanloppu. Žižekin mukaan tuho ei ole välttämätön, koska ihmiset voivat tukeutua "omaan aitouteensa" ja olla samalla "itsensä herroja". He voivat kieltäytyä tottelemasta ja näin determinismi ja maailman naturalisointi eivät toteudu.

Mielestäni molemmat arvioidut teokset ovat tutustumisen

arvoisia. Žižekin kirja on yksi näyte parin viimevuosikymmenen ahkerimman yhteiskunta- ja kulttuuritutkijan kirjallisista esityksistä. Rehmannin kirja on hyvä esimerkki sellaisesta teorianhistoriallisesta tutkimuksesta, joka pureutuu tämän ajan kysymyksiin. Olettaisin että molemmat kirjat kiinnostavat kaikkia, jotka pohtivat maailman tilaa ja etenkin siitä, miten nykytodellisuus muuttuu ja on muutettavissa. Kaikille sosiologeille niiden lukeminen antaa tarpeellista yhteiskuntateoreettista yleissivistystä. Niille sosiologeille, jotka tutkivat yhteiskunnallista muutosta, ideologioita ja aikalaisdiagnooseja, on eittämättä tuiki tarpeellista perehtyä niihin.

Ilkka Pirttilä

Kauneus on plastiikkakirurgin silmässä?

Alka V. Menon: *Refashioning Race: How Global Cosmetic Surgery Crafts New Beauty Standards*. Oakland: University of California Press, 2023, 263 s. ISBN 9780520386730

"When a patient comes in from a certain ethnic background and of certain age, we know what they're going to be looking